

Відкритий ринок використовують центральні банки для впливу на обсяги резервів комерційних банків, що змінює їх можливість мультиплікувати кредитні гроші. Купівлею та продажем короткострокових зобов'язань держави центральний банк проводить власну грошово-кредитну політику. Зміна обсягів банківських резервів комерційних банків змінює їх резервні можливості та можливість впливати на мультиплікацію грошової маси. Зміст, характер і поняття “грошовий ринок” у більшості випадків відображає особливості процесів у монетарній сфері. Грошовий ринок України відрізняється недостатньо розвинутими ринковими механізмами і функціонує в усіченому вигляді.

У розвинутих ринкових економіках використовуються більш глибокі визначення, які відображають складність та багатогранність грошових процесів.

Висновки. Отже, у процесі економічного дослідження важливо враховувати макро-економічні та фінансові аспекти грошового ринку. Уточнення і конкретизація понятійного апарата, який в умовах інтенсивного розвитку міждисциплінарних досліджень почав поступово втрачати окреслену точність, є необхідним для подальшого розвитку економічної науки і практики.

1. Гальперин В.М., Гребенников П.К., Ледсий А.И., Тарасевич Л.С. *Макроэкономика*. – СПб., 1997. – 320 с. 2. Гальчинський Теорія грошей. – К.: Основи, 1998. – 416 с. 3. Гриценко О. *Гроші та грошово-кредитна політика*. – К.: Основи, 1997. – 238 с. 4. Миллер Р.Л., Ван-Хуз Д.Д. *Современные деньги и банковское дело*. – М.: Инфра, 2000. – 824 с. 5. Мишкін Ф.С. *Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ.* – К.: Основи, 1998. – 962 с. 6. Челноков В.А. *Банки и банковские операции*. – М.: Высшая школа, 1998. – 290 с. 7. Шумпетер Й. *Теория экономического развития*. – М.: Прогресс, 1982. – 340 с.

УДК 658.7:001.895

Р. Патора

Суспільна вища школа підприємництва і управління, м. Лодзь, Республіка Польща

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН НА РОЗВИТОК РИНКУ ВИЩИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В ПОЛЬЩІ ТА В УКРАЇНІ

© Патора Р., 2003

Доведено ключову роль демографічних чинників в процесі трансформації та розвитку польського ринку освітніх послуг, особливо на рівні вищих навчальних закладів.

The key role of demographic factors is proved during transformation and development of the Polish market of educational services, is especial at a level of higher educational institutions.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На розвиток системи вищого шкільництва впливає дуже багато чинників, найважливіші серед яких юридично-адміністративні, економічні, а також демографічні

чинники. Юридично-правові чинники охоплюють право, яке регулює діяльність вищих шкіл, закон про надання наукових ступенів, а також регуляції, які стосуються зайнятості наукових працівників і статусу вищих шкіл. Економічні чинники, які впливають на вище шкільництво, – це, наприклад, витрати освіти, ВВП на одного мешканця або рівень безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Велика кількість публікацій щодо виявлення впливу демографічних змін на розвиток ринку вищих освітніх послуг доводять актуальність та болючість цього питання. Зокрема дослідженням у цій сфері присвячені публікації таких авторів, як Бугель, Дзевулак, Патора, Сталевський, Стружина, Тадеусевич.

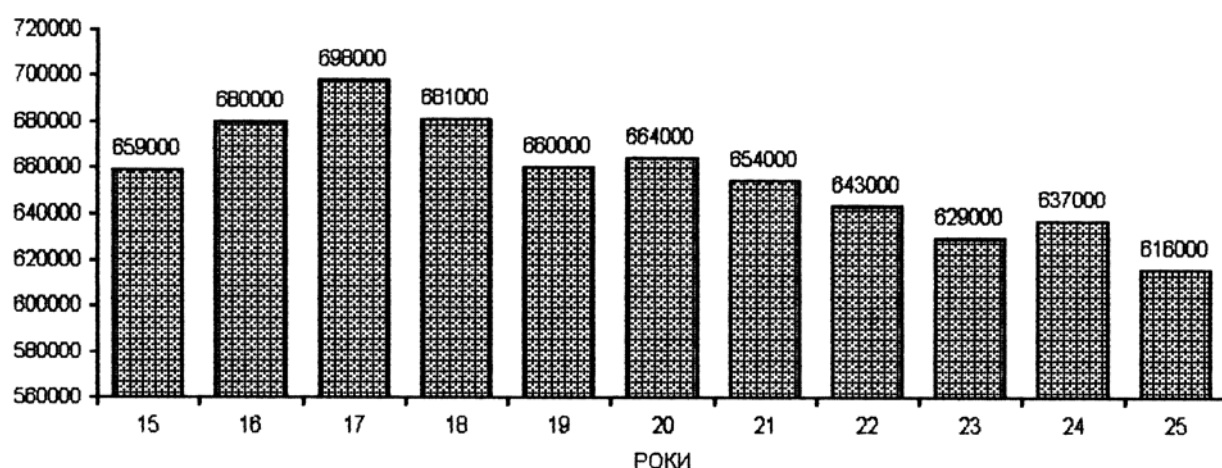
Проте чітко місце та роль демографічних чинників у цих роботах не висвітлено, що й обумовило необхідність проведеного дослідження та особливу акцентуацію виявлення впливу цих чинників на рівні вищих навчальних закладів.

Цілі статті. Аналіз демографічних змінних, зокрема кількість осіб шкільного віку, ступінь школяризації суспільства або кількості тих, що здають екзамен на атестат зрілості; оцінка ефективності трансформації ринку освітніх послуг в Польщі відповідно до європейських вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У польській системі освіти відбулися істотні перетворення, які пристосували систему до умов інтеграції з Європейським союзом. У Польщі здійснюється реформа освіти на початковому і середньому рівні, однак найбільш істотні зміни були проведені в системі вищої освіти, а також в системі вдосконалення професійних кваліфікацій. Найважливіше, що ці зміни здійснювались децентралізовано і неперервно, не спирались на директиви і рішення центральних органів, а були результатом зростання попиту і зміни його структури, а також пристосувань освітніх суб’єктів. Хіба найважливішою зміною було швидке збільшення осіб, які здобули вищу освіту. Показник школяризації протягом декади зріс на 300 %, досягаючи 38 %. Це означає, що нині вчиться в три рази більше студентів віком 19–26 років, ніж у 1989 році. Ця зміна була можливою завдяки розвитку негромадських вищих шкіл: нині їх діє понад 180, де навчаються 40 % студентів. Зміна інституційно-правових умов призвела також до збільшення еластичності системи освіти. Розвинулася двоступенева система освіти, студенти отримують після трьох років навчання титул ліцензіата або інженера, а титул магістра-через два роки після закінчення додаткового навчання. Внаслідок зростання попиту у господарстві на економічну освіту дуже швидко зросла кількість студентів таких напрямків, як управління і маркетинг або фінанси і банківська справа. Завдяки децентралізації освітньої системи – зміцненню автономії вищих шкіл і передачі частини повноважень від центральної адміністрації до одиниць самоврядування відбулися істотні зміни в програмах освіти. Спеціальності і предмети все краще пристосовуються до потреб господарства. У вищих школах розвиваються контакти з роботодавцями, а професійні практики пов’язані із майбутньою професією студентів. Все частіше програми конструюються під кутом передачі професійних навичок, а не лише теоретичних знань. Вищі школи відкриті для закордонних контактів, особливо з країнами Європейського Союзу. У багатьох навчальних програмах акцентується знання мов, а також інформатики, з особливим врахуванням комунікації через

Інтернет. З'являється все більша кількість іноземних викладачів і предметів з англійською, німецькою або французькою мовою викладання. На середньому і вищому рівні з'явилися програми, які стосуються розвитку демократії і громадянського суспільства, а також питань міжнародних контактів. Програми більшості провідних польських вищих шкіл були частково адаптовані до можливостей навчання західноєвропейських студентів, передовсім через впровадження європейської системи кредиту балів ECTS. Розвивається обмін студентами у межах європейських програм, тобто Socrates-Erazmus, а також індивідуального обміну з європейськими і позаєвропейськими навчальними закладами. Найважливішим обмеженням зараз є мовний бар'єр. Такі контакти сприяють входженню Польщі до панєвропейської системи освіти. Стратегічний аналіз допомагає збирати і аналізувати інформацію щодо розвитку сектора вищого шкільництва в Польщі. Перспектива охоплює 5 років – період 2001–2006 рр. Прогнозуючи попит на освіту на вищому рівні, треба дослідити загальний попит на освіту у вищих школах у 2001–2006 рр. Загальний попит на освіту у вищих школах в Польщі припадає на кінець етапу різкого зростання попиту на освітні послуги. Це можна мотивувати трьома факторами:

1. Студенти демографічного піка починатимуть навчання у 2002 році, далі настає повільне, але глибоке і тривале демографічне падіння (оцінюване на 20 років) (рисунок).

Демографічна структура осіб віком 15–25 років на 2001 рік

Джерело: Główny Urząd Statystyczny, 2001

Вікова структура студентів у 2000 році показує, що у 2001 році кількість осіб, які можуть потенційно розпочати навчання, зростає приблизно на 3 % відносно 2000 року, а в 2002 році зростає також трохи менше ніж на 3 %. Але вже протягом наступних трьох років розпочнеться зниження по 3 % щодо кількості осіб, які можуть потенційно розпочати навчання після здачі екзаменів на атестат зрілості. Однак у прогнозованому періоді 2001–2006 рр. це не означатиме ще дуже значних змін. У 2006 році кількість осіб, які можуть потенційно розпочати навчання після отримання атестату зрілості, лише незначно зменшиться відносно 2000 року (приблизно на 3 %). Натомість істотне демографічне зниження почнеться лише після 2006 року, отже, це стосується довших перспектив, ніж заплановано у цій праці.

2. Показник школяризації брутто (вік: 19–24 роки) у 1999 році перевищив в Польщі 30 % (це є майже трикратне перевищення порівняно з 1989 роком) і надалі зростає, хоча динаміка зростання зменшується. Це вказує на те, що протягом найближчих років вже не настане таке швидке і значне зростання показника школяризації, адже існують бар'єри: заможності суспільства (низький ВВП на 1 мешканця), а також компетенцій (кількість учнів з атестатом). Показник школяризації брутто у віковій групі 19–24 при передбаченні швидкого економічного зростання може досягти у 2006 році 36–39 %.

Не зміниться також у найближчі роки кількість осіб, які здають екзамен на атестат зрілості, хоча, без сумніву, вона буде зростати. Більш істотні зміни відбудуться після 2005 року, коли будуть результати зміни у системі освіти на початковому і середньому рівнях. Можливо, в періоді 2006–2008 років зростання кількості осіб з атестатом компенсує все більш глибоке демографічне падіння (тим більше, якщо б утрималось хоч би невелике, порядку 0,5–1 % в рік, зростання показника школяризації).

3. Вже настав пік у додатковій освіті працівників на заочних курсах. Ймовірно, утримається попит на додаткову освіту працівників, але вже не буде зростання в цьому сегменті освітнього ринку.

Дослідження змін попиту на навчання на різних напрямках вимагає аналізу змін попиту у попередні роки. Найбільше зростає попит на навчання за економічними напрямками, особливо таких, як управління і маркетинг.

Ймовірно є те, що демографічні проблеми, які впливають на сектор вищого шкільництва в Польщі, будуть виникати з певним запізненням, хоч і аналогічно стану в Україні. Ще на початку 50-х років Україна займала третє місце в світі з точки зору інтелектуального потенціалу, але нині, на жаль, є лише на рівні п'ятого десятка держав світу.

Загалом однак освіта широких мас населення українського суспільства є ще достатньо високою і має тенденцію до зростання. У 1989 році з кожної 1000 осіб вищу, а також середню (повну і неповну) освіту мали 794 особи, або 928 осіб відносно кількості працюючих осіб. У 1995 році цей показник становив відповідно 857 і 989 осіб. Ці дані свідчать про значний освітній потенціал працюючих осіб і широкі можливості використання цього потенціалу у майбутньому. Наведені вище дані ставлять перед державою певні завдання використання такого цінного потенціалу перед загрозою глибокої кризи, яка відбувається в економіці. Про потребу якнайшвидшого вирішення проблеми використання потенціалу цих людей свідчить середньостроковий прогноз, здійснений ще у 1993 році. Він передбачає значне зростання вартості освіти з одночасним скороченням його тривалості, певну змінність якості навчальних програм, недостатній розвиток індивідуального підходу до процесу навчання, статичність інтелектуального рівня суспільства і навіть появу тенденцій, які знижують цей рівень.

Надзвичайно важливим показником оцінки освітньо-наукового потенціалу держави є середня тривалість ефектів, досягнутих в процесі навчання, тобто його придатності. В середньому на одну працюючу особу в Україні припадає у 1,5 рази менша кількість освіти, ніж в США або Японії, де середня тривалість знань становить 14–15 років. Показником, який характеризує зростання рівня освіти суспільства, а, отже, також наукового потенціалу освітніх установ, є кількість студентів на 10000 осіб як у професійних освітніх установах, так і у вищому шкільництві. Протягом останніх 10 років в професійних освітніх установах

цей показник зменшився зі 145 осіб до 106 осіб. Кількість осіб, які навчаються у вищих школах I і II рівнів акредитації, зменшилась зі 159 осіб до 119 осіб на 10 тис. населення, тоді як у вищих школах III і IV рівнів акредитації ця кількість зросла зі 167 осіб до 192 осіб.

В умовах фінансування освіти на основі виділення грошей за залишковим принципом з засобів, які не були використані при фінансуванні інших сфер господарства, зменшення кількості студентів вищих професійних шкіл, а також університетів I – II рівнів акредитації, яка припадає на 10000 людей, можна оцінити неоднозначно. З одного боку, це не є занадто позитивна тенденція, але, як свідчить економічний досвід економічно розвинутих держав, розширення можливостей освіти молоді – це передовсім підвищення освіти майбутньої робочої сили, а також зменшення суспільних напружень, які виникають внаслідок поганих соціальних умов. З іншого боку, будівництво держави на нових суспільно-структурних принципах вимагає нового підходу до визначення показника рівня освіти населення. Здається очевидним, що замість традиційного способу розрахунку рівня освіти на перше місце треба поставити спосіб наповнення процесу навчання програмним змістом, структуру підготовки фахівців, формування в них систем оцінювання.

Це є особливо актуально в умовах радикальних суспільно-економічних реформ, реалізації планів стосовно виходу України з економічної кризи. Сучасні суспільні трансформації, національні інтереси вимагають підготовлених фахівців, які були б здатними до вирішення проблем, які постають перед ними.

Отже, забезпечення нової якості освіти, яка буде ґрунтуватися на інноваційному підході до навчання, стане домінантою реалізації сучасної освітньої реформи. Якісно новий рівень розвитку системи освіти в Україні можна забезпечити двома шляхами.

Перший ґрунтується на проведенні реформ на базі використання переваг і цінностей існуючої системи освіти, а також утримання вже досягнутого рівня якості. Саме це було здійснено на початковій стадії державної незалежності України в процесі часткової реорганізації її освітнього комплексу. Однак перехід до сфери ринкових перетворень вимагає створення системи, яка б відповідала потребам національної економіки, нових пріоритетів розвитку, національно-культурних інтересів громадян, узгоджених з великими очікуваннями щодо рівня освіти. Саме створення такої системи освіти, без сумніву, забезпечить нову якість освіти, що сприятиме реалізації її суспільно-економічних функцій. Якщо мова йде про суспільну функцію освіти, то вона полягає у формуванні інтелектуально-освітнього потенціалу країни з врахуванням географічних, етнічних, культурних відмінностей мешканців певних територій і регіонів. Реалізація економічних функцій передбачає професіоналізацію молоді, професійну підготовку і перекваліфікацію (зміну кваліфікації) незайнятих мешканців конкретних регіонів відповідно до місця, зайнятого у загальнодержавному розподілі праці. Тому такою важливою на рівні регіону є реалізація планово регульованого впливу на функціонування системи освіти як елемента єдиної господарської системи держави.

Нині відчуваємо економічну кризу, яка унеможлиблює фінансування державою системи освіти у колишніх обсягах. Створена в інших суспільно-економічних умовах, вона стала нині структурно невірною, якщо йдеться про суспільні потреби. Ці об'єктивні причини загострили кризу в освіті, а також призвели до зменшення витрат на освіту. Треба однак

пам'ятати, що, як показує досвід багатьох країн світу, умовою підвищення якості освіти не обов'язково має бути збільшення витрат на фінансування освіти з бюджету держави.

Не менш важливим є створення законодавчо-правового простору для запуску процесів, які дозволять працівникам усіх рівнів освіти шукати такі організаційно-правові рішення, які б дозволили керівникам знаходити власні кошти. Отже, надзвичайно важливою для досягнення визначеної мети – створення сучасної системи освіти, яка самофінансується – є вміння керувати в умовах нестабільної ситуації, а також сприяти ефективному функціонуванню кожної ланки так, щоб закласти фундаменти функціонування багаторівневої структури освіти.

Другим шляхом забезпечення якісно нового типу освіти повинно бути постійне впровадження змін, які відповідають перетворенням, що відбуваються в суспільно-економічному середовищі, перехід від часткових змін системи освіти до її глибокої трансформації. Але при якісному відновленні системи освіти необхідно пам'ятати про вплив таких чинників:

- українське суспільство є суспільством “перехідного” типу. Зміна способу життя, основних цінностей, що визнаються, відбувається в періоді, коли політичні, соціологічні і соціокультурні орієнтації є вже визначеними;

- політично незалежна держава визначає і вирішує проблеми, пов'язані із формуванням науково-культурної української спільноти, суспільної бази, яку становить український народ як єдине ціле, а також національності і етнічні групи, які проживають на території України;

- через геополітичне, соціокультурне, а також релігійне місце, яке вона займає на карті, Україна знаходиться в центрі політичних, культурних, а також релігійних взаємних впливів на напрямках схід – захід, північ – південь, тому має бути включена у глобальні процеси перехідного періоду, які характеризуються фундаментальною трансформацією традиційно трактованих суспільно-економічних систем і культур.

Адаптація освітніх установ, насамперед вищих навчальних закладів, до вимог ринку праці повинна враховувати факт, що вступ Польщі до Європейського Союзу буде зв'язаний з іншою якістю ринку, що це буде вже європейський, а не вітчизняний ринок. З цієї ж причини вищі школи повинні адаптувати запропоновані цими ринками освітні послуги не лише до вітчизняного, але передовсім – до міжнародного ринку праці. Тому також концепція перетворень в системі освіти повинна містити:

- розуміння того, що освіта становить підставу економічного розвитку держави;
- обґрунтоване відкриття нових престижних і конкурентноспроможних напрямків, які сформують фахівців нового покоління;
- адаптацію системи освіти до умов ринкового господарства на базі інтеграції країни з Європейським Союзом;
- потребу наповнення змістом освіти на усіх її рівнях, постійне впровадження інновацій, а також сучасних інформаційних технологій;
- розвиток контактів, а також взаємних зв'язків між усіма, хто зацікавлений освітніми послугами, а також коригування моделі спеціаліста на кожному етапі його підготовки,

- формування в густині концепцій неперервної освіти науково зважених педагогічних технологій для цілей навчання дорослих людей.

Висновки. Наведено ключові тренди аналізу передумов розвитку сектора вищого шкільництва в Польщі і в Україні вказують на ключову роль демографічних змін. Демографічні зміни у сфері таких показників, як: кількість осіб шкільного віку, ступінь школяризації суспільства або кількість тих, які здають екзамен на атестат зрілості, будуть як в Польщі, так і в Україні сприяти стабілізації сектора вищого шкільництва. У довшому часовому масштабі, ймовірно, відбудеться зменшення кількості зацікавлених у навчання в вищих закладах, що протягом наступних кільканадцяти років має викликати значне зростання конкуренції як в секторі державного, такі недержавного вищого шкільництва.

1. Bugiel J., *Psychospołeczne detrimanty podjęcia studiów w uczelni technicznej*, w: *Uczelnia a procesy kształcenia*, Wyd. AGH, Kraków 1997. 2. Dziewulak D., *Polityka oświatowa Wspólnoty Europejskiej*, Wyd. UW, Warszawa 1994. 3. Patora R., *Kształtowanie rynku szkolnictwa wyższego. Polska i Ukraina w drodze do Unii Europejskiej*, TNOiK, Toruń-Łódź 2002. 4. *Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa. Edukacja jest w niej ukryty skarb*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Wydawnictwa UNESCO 1998. 5. Stalewski T., *Kształcenie i zawód specjalisty zarządzania. Absolwenci wybranych szkół zarządzania z lat 1976–1995*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2000. 6. Strużyna T. *Edukacyjne metamorfozy*, "Głos Nauczycielski", 5/1996. 7. Tadeusiewicz G., *Edukacja w Europie*, PWN, Warszawa-Łódź 1997.

УДК 332.1.477

О.М. Швець

Львівська комерційна академія

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

© Швець О.М., 2003

Аналізуються проблеми управління використанням виробничих ресурсів регіону. Будується економіко-математична модель управління цими процесами.

In this paper problems of management using production resources of region are analysed. The economic-mathematical model of management of these processes is built.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Управління використанням виробничих ресурсів є однією із головних функцій в загальній системі управління виробництвом, тобто відіграє вирішальну роль в управлінні виробничими процесами на всіх рівнях ієрархії системи управління.

Цілі статті. Для забезпечення цієї функції необхідно розв'язати цілий комплекс задач, які можна умовно об'єднати в два класи: